

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 Hebzucht

1 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met het verband tussen de orde in de samenleving en de menselijke ziel dat er in Plato's ideale staat geen plaats is voor hebzucht: zoals de ziel zich niet moet laten leiden door begeerte, zo wordt de ideale staat geleid met het oog op de gehele samenleving 1
- een argument tegen uitbanning van hebzucht uit de samenleving met Poppers kritiek dat in Plato's ideale staat vrijheid teniet wordt gedaan 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Een ideale staat is volgens Plato als een rechtvaardig persoon waarin alle zielsdelen samen functioneren voor het geheel. Een hebzuchtig mens laat zich leiden door het begerende deel van de ziel in plaats van door de wijsheid van het verstand. Zo moet ook in Plato's ideale staat de leiding in handen zijn van een onbaatzuchtige die de samenleving leidt met het oog op het geheel. Om die reden wil Plato voor de elite het privébezit afschaffen, zodat zij niet haar eigenbelang najaagt 1
- Popper stelt dat alle pogingen om de hemel op aarde te vestigen alleen maar de hel hebben gebracht. Het creëren van een ideale staat en het denken vanuit het geheel leidt tot een totalitair en onderdrukkend systeem waarin voor individuele vrijheid geen ruimte is, en tot een samenleving die zichzelf niet meer kan verbeteren. Ook het willen uitbannen van hebzucht is, zelfs vanuit de beste bedoelingen, een ingreep in de vrijheid van mensen om hun leven naar eigen inzicht te leiden en zal dus ook tot totalitarisme kunnen leiden 1

2 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van het onderscheid tussen ethische deugden, die horen bij het strevende deel en dianoëtische deugden, die horen bij het denkende deel van de mens 1
- een uitleg met het voorbeeld van hebzucht dat ethische deugden dianoëtische deugden vooronderstellen: om hebzucht te vermijden moeten de ethische deugden gericht zijn op een midden zoals dat door een verstandig mens bepaald wordt 1
- een uitleg met het voorbeeld van hebzucht dat dianoëtische deugden ethische deugden vooronderstellen: het verstand wordt in het vermijden van hebzucht alleen maar op de juiste manier in de praktijk gebracht dankzij de ethische deugden 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Onder ‘ethische deugden’ rekent Aristoteles de deugden van het strevende deel van de ziel, zoals moed, gematigdheid en kalmte. De dianoëtische deugden zijn de deugden van het denkende deel van de ziel, zoals bedachtzaamheid en wijsheid 1
- Volgens Aristoteles vooronderstellen de ethische en dianoëtische deugden elkaar. De ethische deugden moeten gericht zijn op een midden zoals dat door een verstandig mens bepaald wordt. Wanneer je hebzuchtig bent speelt je verlangen een te grote rol, want het juiste midden is gematigdheid. Maar om dat midden te bepalen heb je een dianoëtische deugd als bedachtzaamheid nodig 1
- Tegelijkertijd wordt het verstand alleen maar op de juiste manier in de praktijk gebracht door de ethische deugden. Om bedachtzaamheid als juiste midden in de praktijk te brengen is de ethische deugd gematigdheid nodig. Zo zie je dat in het vermijden van hebzucht beide soorten deugden elkaar vooronderstellen 1

3 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg met een voorbeeld uit tekst 1 dat iemand met een hoge score op de hebzucht-schaal geen ‘ware vriendschap met zichzelf’ kan hebben, omdat hebzucht een vorm van destructiviteit / innerlijke strijdigheid is.

voorbeeld van een goed antwoord:

‘Ware vriendschap met zichzelf’ betekent volgens Aristoteles dat je niet ten prooi valt aan destructieve of tegenstrijdige verlangens. Iemand met een hoge score op de hebzucht-schaal geeft aan altijd meer te willen of nooit helemaal tevreden te zijn. Geleid door hebzucht wordt hij of zij voortgedreven door een verlangen dat nooit vervuld kan raken. Dit leidt tot onmatig gedrag dat schadelijk is voor jezelf. Bovendien is er een innerlijke tegenstrijdigheid tussen onvervuldheid en een verlangen naar vervulling. Elke bevrediging van dit verlangen is van korte duur en jaagt het verlangen alleen maar meer aan. Deze voortdurende onrust is een gebrek aan harmonie en daarom kan zo iemand geen ware vriend van zichzelf zijn.

4 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een argument voor de stelling dat hebzucht een positief effect heeft op de samenleving, met tekst 2 en de neo-klassieke opvatting dat hebzucht een aanjager is van economische ontwikkeling.

voorbeeld van een goed antwoord:

Je kunt met de neo-klassieke (economische) opvatting beweren dat hebzucht goed is voor de samenleving als geheel. Je ziet in tekst 2 dat hebzuchtige mensen vaker kiezen voor werk waarin ze met bonussen meer kunnen verdienen. Dit is voor hen een prikkel om extra hard te werken. Dat komt de welvaart van de gehele samenleving ook ten goede.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

5 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een argumentatie met tekst 2 voor of tegen MacIntyres pleidooi voor een actualisering van het deugdbegrip.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens MacIntyre leven we in een ‘morele ijstijd’ doordat de basis van moraal voor de moderne mens alleen nog in zijn subjectieve gevoel ligt. MacIntyre pleit voor meer aandacht voor de deugden die mensen in samenwerking binnen praktijken ontwikkelen. Zoals uit tekst 2 blijkt hebben de hebberige mensen minder problemen met corruptie in de vorm van steekpenningen dan niet-hebberige mensen. Daar bestaat in de samenleving geen tegenwicht tegen. Ik ben het met MacIntyre eens dat dit soort immoreel gedrag verminderd moet worden door gezamenlijk gericht te zijn op het ontwikkelen van deugden.

of

- MacIntyres pleidooi voor een actualisering van het deugdbegrip is in mijn ogen overbodig, omdat er helemaal geen probleem is dat opgelost hoeft te worden. Zoals tekst 2 aangeeft kiezen mensen zelf het beroep dat bij hen past. Wil je veel geld verdienen? Word makelaar. Ben je maatschappelijk betrokken? Word kleuterjuf. Die diversiteit en vrijheid hebben geleid tot een zeer welvarende economie waarin iedereen die een beetje gezonde ambitie heeft iets van zijn of haar leven kan maken. Wat maakt het nou uit dat de een meer gericht is op geld verdienen dan de ander? En als mensen in hun inhaligheid over de schreef gaan met steekpenningen en zo, dan is er gewoon de wet waarmee dat bestraft kan worden.

6 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat mensen die zich bij hun beroepskeuze niet laten leiden door hebzucht zich volgens Bentham wel laten leiden door het nutsprincipe omdat elk gedrag wordt bepaald door het najagen van genot, maar dat hoeft niet het streven naar rijkdom te zijn 1
- een uitleg van Kants kritiek op het nutsprincipe dat iemand die zich laat leiden door zijn verlangen naar genot niet vrij is met Kants opvatting dat de goede wil het enige is wat waarlijk goed is 1
- een uitleg van Kants kritiek op het nutsprincipe dat iemand die zich laat leiden door zijn verlangen naar genot niet vrij is met een voorbeeld uit tekst 2 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Bentham heeft de natuur de mensheid geplaatst onder twee soevereine meesters: pijn en plezier. Deze bepalen zowel wat we moeten doen als wat we zullen doen. Hebzucht naar rijkdom is een manier om genot te krijgen, maar dat kan ook op andere manieren. Iemand die bijvoorbeeld genot uit sociaal contact haalt, zal eerder een beroep kiezen waarin hij of zij heel veel sociaal contact heeft en zal minder letten op het salaris. Zo iemand wordt misschien wel leerkracht. Maar ook die persoon laat zich volgens Bentham dus net zo goed leiden door het nutsprincipe waarmee we altijd streven naar een vermeerdering van genot 1
- Kants kritiek op het nutsprincipe komt erop neer dat iemand die zich laat leiden door zijn verlangen naar genot niet vrij is. Er is volgens Kant in de wereld niets anders wat we ‘goed’ noemen dan de goede wil, en de goede wil is de enig mogelijke grond voor autonoom handelen. De morele waarde van een handeling ligt niet in het nut of effect ervan maar in de rede als bepalingsgrond 1
- Dat zie je ook terug in tekst 2. Volgens het onderzoek zijn hebzuchtige mensen vaker jaloers en materialistisch. Dat geeft wel aan dat die mensen meer slaaf zijn van hun verlangens dan dat zij als autonome wezens de rede kiezen als bepalingsgrond van hun handelen 1

7 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg met Smiths opvatting van de markt welke kritiek kan worden gegeven op Linssens uitleg van eigenbelang bij Smith: omdat mensen in een markt afgestemd moeten zijn op de belangen van anderen om te krijgen wat ze zelf nodig hebben, draait het niet om ongeremd pakken wat je pakken kan.

voorbeeld van een goed antwoord:

Linssen schetst in zijn uitspraak het beeld dat volgens Smith mensen ongebreideld hebzuchtig mogen zijn: ‘pakken wat je pakken kan’. In werkelijkheid had Smith een duidelijk idee over de voorwaarde waaronder een markt kan functioneren: mensen moeten zich kunnen inleven in het eigenbelang van anderen. Dat vermogen om je in te leven noemt Smith ‘sympathy’. Welbegrepen eigenbelang betekent afgestemd zijn op het belang van anderen.

8 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van wat de paradox van de verwerkelijking van de vrijheid inhoudt: de vrijheid om succes op de markt te realiseren leidt in veel gevallen juist tot onvrijheid 1
- een argumentatie met deze paradox en tekst 4 of het minimalisme een oplossing kan bieden voor de problemen van de prestatie maatschappij 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- De paradox van de verwerkelijking van de vrijheid houdt in dat je in de prestatimaatschappij vrij bent om door eigen verdienste succesvol te zijn, maar doordat je daarbij de concurrentie met anderen aan moet gaan, leidt dat in veel gevallen tot onvrijheid 1
- Ik denk dat het minimalisme een uitweg biedt uit deze paradox. In onze huidige prestatimaatschappij wordt succes vooral opgevat in termen van status en materieel succes. Dat leidt tot een enorme psychische druk op individuen om te presteren en niet te falen. Het minimalisme kan bijdragen aan het oplossen van deze paradox, omdat het daarin niet gaat om hoe rijk je bent, maar om de vraag of je jezelf kunt ontwikkelen, bijvoorbeeld in relaties met anderen. Dat neemt de druk om status en materieel succes te realiseren weg en verlegt de aandacht naar wat jou als individu werkelijk vrij maakt 1

of

- Volgens mij lost het minimalisme deze paradox niet op. In de prestatimaatschappij wordt persoonlijke verdienste gewaardeerd. Aan de andere kant is je persoonlijke succes vaak afhankelijk van externe factoren, terwijl degenen die niet slagen worden gezien als losers. Ik denk niet dat het minimalisme daar een oplossing voor biedt. Het kan juist een nieuw soort druk met zich meebrengen: je moet betekenisvolle ervaringen hebben om mee te tellen, je moet bijzondere reizen maken en bijzondere dingen doen om een succesvol lid van de minimalistische samenleving te zijn. Maar als je geen geld hebt voor bijzondere reizen of simpelweg geen talent om hip en betekenisvol te zijn, dan ben je in de minimalistische prestatimaatschappij nog net zo goed een loser 1

9 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een argumentatie ten aanzien van de opvatting van de minimalisten dat het goede leven gerealiseerd kan worden door op de vrije markt verkregen ervaringen, met:

- een opvatting over de samenhang tussen hebzucht en de vrije markt, en 1
- de dimensie ‘zin’ van het goede leven als het geheel waartoe de mens zich verhoudt om betekenis te geven aan zijn leven 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik ben het oneens met de manier waarop de minimalisten het goede leven proberen in te vullen. Er is natuurlijk niks mis met ‘betekenisvolle ervaringen’, maar zij zijn te negatief over materialistische verlangens. Hebzucht moet je in het juiste perspectief zien: het is een fundamentele drijfveer van mensen om geen genoegen te nemen met hoe het is, maar te verlangen en streven naar iets beters. Omdat de mens zich tot zichzelf-in-de-wereld verhoudt, is hij zich bewust van zijn huidige situatie en wil hij die verbeteren. Hebzucht is dus een manier waarop de dimensie zin tot uitdrukking komt. En met hebzucht komt ook de drang tot initiatief, waar de vrije markt ruimte aan geeft en die die beloont. Een vrije markt zonder individuen die hun eigenbelang nastreven en het beter willen hebben voor zichzelf is dan ook een onzinnige en naïeve gedachte. Juist dankzij hebzucht komen we als mensheid vooruit en realiseren we het goede leven steeds meer

2

of

- Het probleem met de vrije markt is dat hebzucht wordt beloond en aangejaagd. Zoals de minimalisten laten zien zijn we gevangen in ons verlangen naar meer spullen. Ik ben het eens met de minimalisten dat materialisme een armzalige manier is om invulling te geven aan het goede leven; de dimensie ‘zin’ heeft te maken met de betekenis die het leven in zijn geheel heeft en dat geeft wat mij betreft aan dat voor het goede leven ook een gerichtheid op niet-materiële waarden noodzakelijk is. Waarvoor leef je anders? Voor het goede leven is zoveel meer nodig: betekenisvolle relaties met anderen, persoonlijke ontwikkeling door nieuwe ervaringen enzovoort. Dat is maar moeilijk te rijmen met hebzucht. Als je betekenisvolle ervaringen gaat zoeken op de vrije markt, zoals de minimalisten willen, blijf je gevangen in een instrumentele logica van transacties. Ervaringen kopen op de markt maakt ze nog niet per se betekenisvol, eerder oppervlakkig en vrijblijvend. Daarom ben ik het niet eens met de manier waarop de minimalisten het goede leven willen realiseren

2

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 2 De correcties

10 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van het onderscheid tussen ‘dunne moraal’ en ‘dikke moraal’ met betrekking tot het goede leven: bij een dunne moraal staat de vrije individuele invulling van het goede leven centraal, en bij een dikke moraal juist een gemeenschapsidee over het goede leven 1
- een uitleg met dit onderscheid dat Alfred eerder aansluit bij de opvattingen over het goede leven van het communitarisme, omdat zijn geloof in het spoor niet over individuele belangen gaat, maar over wat goed is voor de gemeenschap 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Bij een dunne moraal staat de vrije individuele invulling van het goede leven centraal. Dit is een moraal van leven en laten leven, waarbij er geen inhoudelijk concept van het goede leven is voor verbondenheid tussen mensen. In de dikke moraal is hier juist wel aandacht voor en gaat het idee van het goede leven in eerste instantie over een gemeenschapsidee, over gedeelde gebruiken binnen een gemeenschap 1
- Alfred sluit eerder aan bij de opvattingen van de dikke moraal en dus bij het communitarisme. Zijn geloof in het spoor gaat niet over de belangen van de aandeelhouders, met hun individuele invulling van het goede leven, maar over de burger trots bij een regelmatige dienstregeling. Het onderhouden van het spoor in leeglopende stadjes is volgens hem een morele verplichting aan de samenleving 1

11 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een uitleg met het voorbeeld van Alfred dat het algemeen belang gediend wordt door:

- de inwerking van het bijzondere op het algemene: Alfred werkt vanuit zijn eigen behoefte aan inkomen, waarmee hij bijdraagt aan de algemeenheid waardoor anderen in hún behoefte kunnen voorzien 1
- de inwerking van het algemene op het bijzondere: Alfred is voor zijn behoeftebevredegiging afhankelijk van het collectieve geheel van het spoor 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het bijzondere van Alfreds werk is dat het voorziet in zijn eigen behoefte aan inkomen. Met deze bijzonderheid draagt Alfred bij aan de algemeenheid, waardoor anderen gebruik kunnen maken van het spoor en zo in hun eigen behoeften kunnen voorzien. Hoewel Alfred uit is op zijn eigen behoeftebevrediging kan hij die alleen in vrijheid bevredigen op basis van de algemeenheid van het collectieve geheel van het spoor, waarbij andere mensen behoefte hebben aan het spoor. Doordat het algemene en het bijzondere zo op elkaar inwerken, wordt het algemeen belang dus gediend (de voorziening en het gebruik van het spoor) zonder dat Alfred er op uit is om dat algemeen belang te dienen (hij wil in de eerste plaats voorzien in zijn eigen behoefte aan inkomen)

2

12 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat volgens Marx de vrije markt op gespannen voet staat met het goede leven omdat kapitaal doel op zich wordt, waardoor arbeiders worden uitgebuit en niet vrij zijn / waardoor geld ook de bourgeoisie gevangenhoudt
- een uitleg dat volgens Marx de vrije markt op gespannen voet staat met het goede leven omdat de bourgeoisie de productiemiddelen in privébezit heeft, waardoor arbeiders niet delen in de winst en verpauperen
- een argumentatie, met het voorbeeld van Gary en zijn vader, voor of tegen Marx' opvatting dat de vrije markt op gespannen voet staat met het goede leven
- een argumentatie, met een standpunt over het begrenzen van de neoliberale marktlogica, voor of tegen Marx' opvatting dat de vrije markt op gespannen voet staat met het goede leven

1

1

1

1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Binnen de vrije markt is kapitaal doel op zich geworden in plaats van ruilmiddel. Het kapitaal dringt door in alle verhoudingen in de samenleving. Wie kapitaal heeft, wil dit vermeerderen door arbeiders zo min mogelijk te betalen, waardoor arbeiders de levensstijl van de eigenaren betalen. Arbeiders zijn daardoor niet vrij om hun leven vorm te geven / Ook de bourgeoisie komt terecht in de gevangenschap van het geld, betekenisvolle relaties worden minder belangrijk, winst is het devies, ‘al het heilige wordt ontheiligd’ 1
  - De vrije markt wordt bepaald door degenen die de productiemiddelen in privébezit hebben. Omdat steeds meer gemeenschappelijk bezit, bijvoorbeeld land, in privé-eigendom komt, kunnen grote groepen mensen er geen gebruik meer van maken. Arbeiders delen bovendien niet in de winst die de eigenaren met hun bezit en productiemiddelen opstrijken. Zo worden zij steeds armer en raakt het goede leven voor hen steeds verder uit zicht 1
  - Ik ben het niet eens met Marx’ opvatting dat de vrije markt het goede leven van de meesten belemmert omdat zij onderworpen zijn aan de macht van het kapitaal van enkelen. Er zijn anno nu vanuit de overheid juist allerlei regels die de ellendige negentiende-eeuwse verpaupering in fabrieken, waarop Marx zijn ideeën entte, tegengaan. Naar mijn smaak zijn er zelfs te véél van dat soort begrenzingen aan de vrije markt. Ik vind dat de neoliberale marktlogica juist niet zo veel begrensd moet worden. Een individu heeft zijn eigen sociale positie ook aan zijn eigen keuzes te danken en zaken als bijvoorbeeld zorg zijn gewoon duur. In het voorbeeld van Alfred en Gary: als Alfred had gewild had hij meer geld voor zijn octrooi kunnen vragen, dan was hij zelf iemand met kapitaal geworden en had hij de zorg die hij nodig heeft om een goed leven te leiden gewoon kunnen kopen 2
- of
- Ik ben het eens met Marx’ opvatting dat de vrije markt het goede leven van de meesten belemmert omdat zij onderworpen zijn aan de macht van het kapitaal van enkelen. Gary is een geldbelust mannetje en wil zijn vader zijn neoliberale ideeën opleggen. Maar als je zoals Alfred niet geïnteresseerd bent in geld om het geld, ontnemt de vrije markt je de mogelijkheden voor een goed leven met de zorg die daarvoor nodig is. Het enige wat volgens mij kan helpen, is om de neoliberale marktlogica verder in te perken en bijvoorbeeld zorg en het ontwikkelen van medicijnen niet over te laten aan de markt, zodat medicijnen en zorg altijd voor iedereen beschikbaar blijven 2

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

13 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat Marx' kritiek op instituties te herkennen is in de situatie van Amerika: zielloos amusement/hebbedingetjes/farmaceutische middelen is institutionele onderdrukking die de sociaal-economische verhoudingen in stand houdt, waarbij het belang van de rijken het best is gediend

voorbeeld van een goed antwoord:

In tekst 6 gaat de onderdrukking van de vele niet-rijken door de weinige rijken in de situatie van de Amerikaanse vrije markt over de macht van instituties die Marx bekritiseert. Met amusement, hebbedingetjes en pillen worden in Amerika sociaal-economische verhoudingen in stand gehouden, waarbij het belang van de rijken het best gediend wordt. Dit is een voorbeeld van institutionele onderdrukking en macht waar de onderdrukten geen invloed op hebben, misschien hebben ze het zelfs niet eens door.

14 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat een argumentatie of instituties persoonlijke vrijheid inperken of juist mogelijk maken met:

- een definitie van het begrip 'harde institutie' of 'zachte institutie' 1
- een uitleg van een daarbij horende vooronderstelling, en 1
- een weergave van een passend voorbeeld 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik denk dat instituties persoonlijke vrijheid mogelijk maken. Onder het begrip 'zachte institutie' versta ik gedeelde ideeën van een bepaalde groep mensen. Binnen die gedeelde ideeën kan eenieder zijn of haar persoonlijke vrijheid ontdekken en ontwikkelen 1
- Een vooronderstelling bij deze definitie is uitsluiting. Degene die de opvattingen en ideeën niet deelt, hoort er niet bij. Dat kan een probleem zijn, maar dat hoeft niet 1
- Als je bijvoorbeeld artistieke conventies binnen de literatuur neemt, dan kunnen schrijvers daarbinnen hun beroep uitoefenen en zich qua stijl en genre onderscheiden van andere schrijvers. Maar tegelijkertijd gaat er ook een bepaalde macht uit van die conventies, je bent als schrijver bijvoorbeeld ingedeeld bij de 'belangrijke maatschappijkritische literatuur van deze eeuw' of bij de 'voor het grote publiek toegankelijke, humoristische lectuur'. Ik zie die uitsluiting niet als een probleem, omdat wie uitgesloten wordt binnen de ene 'zachte institutie' deelgenoot zal zijn van een andere. En zoals gezegd kan je daarbinnen jouw persoonlijke vrijheid, in dit geval als schrijver, ontdekken en ontwikkelen 1

of

Vraag	Antwoord	Scores
	<ul style="list-style-type: none"> Ik denk dat instituties vooral persoonlijke vrijheid ondermijnen. Onder het begrip ‘harde institutie’ versta ik een concrete instantie met een duidelijke machtsdrager die een bepaald gebeuren mogelijk maakt en uitvoert 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Een vooronderstelling bij deze definitie is dat die machtsdrager het goede beoogt voor normale, gezonde mensen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Neem bijvoorbeeld de institutie school. Op zich pretendeert een school het goede te willen voor normale en gezonde leerlingen. Maar daarmee ontstaat automatisch een soort eenheidsworst van leerlingen met dezelfde opvattingen over het goede die ook door de rector of het schoolbestuur uitgedragen worden. Volgens mij ondermijnt dat de werkelijke persoonlijke vrijheid om zelf te bepalen wat normaal, gezond, vrij en waardevol betekent 	1

Opmerking

Aan een juiste argumentatie dat harde instituties persoonlijke vrijheid mogelijk maken en zachte instituties persoonlijke vrijheid ondermijnen, kunnen ook scorepunten worden toegekend.

15 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van de christelijke liefde (agapè) als hoogste theologale deugd: jezelf inzetten voor het welzijn van anderen vanuit een gerichtheid op God 1
- een uitleg dat Camus aansluit bij de christelijke agapè voor zover hij zin opvat als gericht zijn op anderen, maar bekritiseert omdat (immanente) liefde voor het leven ook bestaat in een absurde wereld zonder God 1
- een uitleg dat het Aslan-pilletje binnen het christendom geen werkelijke zin kan geven: het pilletje brengt geen gerichtheid op God met zich mee 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- De christelijke agapè als hoogste theologale deugd houdt in dat je jezelf concreet inzet voor het welzijn van anderen. Je stemt daarbij je innerlijk, of je ziel, af op het komende ‘Koninkrijk van God’, en je ontvangt net zo veel liefde van God als je er zelf in oefent, bijvoorbeeld in de vorm van de zogenaamde werken van barmhartigheid 1
- Camus’ opvatting van zin als liefde voor het leven sluit aan bij de christelijke agapè omdat je je daarin richt op het welzijn van anderen. Anders dan in het christendom is deze houding of handeling zinvol in zichzelf, ook al is de wereld absurd. Zin wordt dus niet ontleend aan de komst van het ‘Koninkrijk van God’ of een gerichtheid op God. In die zin bekritiseert hij de christelijke agapè 1
- Het pilletje maakt Enid dan misschien liefdevoller en meelevender, maar ze zet zich nog niet actief, vanuit een gerichtheid op God, in voor het welzijn van haar man en kinderen. Vanuit het christendom geeft het Aslan-pilletje dus geen werkelijke ‘zin’ 1

16 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de ‘correcties’ in Franzens roman het best aansluiten bij Nussbaums strategie van immuniseren: je kwetsbaarheid uitbannen door externe factoren te controleren/beheersen 1
- een argumentatie met Enids besef en een afweging van Nussbaums twee strategieën – immuniseren en erkennen – of de ‘correcties’ noodzakelijk zijn voor het goede leven 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het verbeteren van menselijk onvermogen en tegenslag met als doel succesvol te zijn, zoals de personages in Franzens roman doen, sluit aan bij Nussbaums strategie van immuniseren. Bij deze strategie gaat het erom dat toeval en externe factoren worden gecontroleerd zodat je kwetsbaarheid geen kans krijgt 1
- Ik ben geen voorstander van immuniseren omdat het simpelweg onmogelijk is. In het voorbeeld van de roman lijkt het alleen te kunnen door een of ander illegaal wonderpilletje. Beter kan je kiezen voor de strategie van erkennen, wat Enid aan het eind van de roman kennelijk doet: open en ontvankelijk meebewegen met wisselende omstandigheden, in verbinding met even kwetsbare en veranderlijke anderen. Dan moet je wel afstand nemen van een of andere vaststaande ‘beste’ invulling van het goede leven, zoals in de roman een geslaagd, succesvol en financieel onafhankelijk leven. Wat het goede leven dan inhoudt, is afhankelijk van omstandigheden en mogelijkheden. Ik denk dus niet dat de correcties noodzakelijk zijn voor het goede leven 1

of

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- Ik denk dat immuniseren een goede manier is om het goede leven te bereiken. Dat Enid aan het eind van het boek gelukkig is ondanks mislukkingen en imperfecties is fijn voor haar, maar ook een nogal romantisch happy end dat weinig met het werkelijke leven te maken heeft. Ik denk dat als je 'kwetsbaarheden erkent en meebeweegt met wisselende omstandigheden', je gewoon vervalt tot een slappe, lethargische levenshouding. Zo kom je als mens en als mensheid niet verder of vooruit. Het goede leven vraagt volgens mij om voortdurende evaluatie van jezelf, je eigen functioneren en dat van anderen, en vervolgens moet je op zoek blijven gaan naar verbeteringen om tot succes en een persoonlijk geslaagd leven te komen. Dat kan alleen maar door scherp te oordelen als iets mislukt of minder goed is en vervolgens moet je bepaalde dingen laten, vermijden of juist aanpakken en bijsturen; controle uitoefenen dus, zoals de personages in de roman proberen. Ik denk dus dat correcties absoluut noodzakelijk zijn voor het goede leven

1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 3 De meeste mensen deugen

17 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een overeenkomst tussen het mensbeeld van Freud en het mensbeeld in de vernistheorie: passies zijn de drijvende kracht achter ons handelen / het Es kan slechts ten dele in bedwang gehouden worden door de beschaving (in de vorm van een Über-Ich).

voorbeeld van een goed antwoord:

Een overeenkomst tussen het mensbeeld van Freud en dat in de vernistheorie is dat beide ervan uitgaan dat ons handelen wordt gestuurd door niet aan de maatschappij aangepaste driften en verlangens / Zowel volgens het mensbeeld van Freud als volgens de vernistheorie kunnen de onderliggende driften of onze agressieve aard het Über-Ich of het dunne laagje vernis doorbreken.

18 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van de twee vermogens waarvan mensen volgens Locke afstand doen bij de oprichting van de staat: mensen doen afstand van het vermogen om te doen wat nodig is voor het eigen levensbehoud en van het vermogen om te straffen 1
- een uitleg dat het vermogen om te doen wat nodig is voor het eigen levensbehoud maakt dat het stamhoofd op Paaseiland volgens de opvatting van Locke tekort is geschoten: in ruil voor het opgeven van dit vermogen door burgers, moet het staatshoofd hun leven beschermen en dit doet hij niet door zijn moai-productie / daarin faalt hij doordat een burgeroorlog ontstaat 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- In de natuurtoestand bezit iedereen het vermogen om dat te doen wat hij nodig acht voor zijn eigen lijfsbehoud en het vermogen om te straffen, zowel om recht te spreken als om zelfstandig te straffen. Deze twee vermogens worden opgegeven bij de oprichting van de staat 1
- Volgens Locke doen mensen in de staat afstand van het vermogen om dat te doen wat zij nodig achten voor hun eigen lijfsbehoud omdat dit iedereen in de samenleving ten goede komt. Het stamhoofd op Paaseiland voerde de productie van de moai echter zover op dat er erosie en honger ontstond. Daarnaast leidt de heerschappij van het stamhoofd tot een burgeroorlog, waarin het welzijn en de veiligheid van burgers zeker worden geschaad. Het stamhoofd schiet dus tekort, omdat een staat is bedoeld om het leven, de vrijheid en het eigendom van iedereen beter te kunnen beschermen dan in de natuurtoestand 1

Vraag	Antwoord	Scores
19	maximumscore 2	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg met Lockes idee van de natuurwet dat de natuurtoestand geen situatie van totale bandeloosheid is omdat de natuurtoestand bestuurd wordt door de natuurwet, die inhoudt dat iedereen recht heeft op leven, gezondheid, vrijheid en bezit 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een argument voor of tegen Locke dat een natuurtoestand niet noodzakelijk vervalt in een oorlog van allen tegen allen 	1
	voorbeeld van een goed antwoord:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Volgens Locke bestaat in de natuurtoestand ook een wet, namelijk de natuurwet, die inhoudt dat iedereen gelijk is en recht heeft op leven, gezondheid, bezit en vrijheid. Mensen zien deze wet met hun rede in en daarom vervalt de natuurtoestand volgens Locke niet in een totale bandeloosheid 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Ik denk dat een natuurtoestand helemaal niet hoeft te vervallen in een oorlog van allen tegen allen, want ik denk dat mensen zich van nature kunnen inleven in andere mensen. Mensen kunnen volgens mij gezamenlijk afspraken maken en elkaars gezondheid en bezit respecteren, zoals Locke ook stelt. Zeker wanneer mensen in kleine stamverbanden leven, begrijpen ze ook de belangen van anderen. Ik denk dat problemen ontstaan als een samenleving sterk groeit of als er schaarste optreedt, maar zolang dit niet het geval is, zal er niet automatisch een oorlog van allen tegen allen ontstaan 	1
	of	
	<ul style="list-style-type: none"> • Ik denk dat een natuurtoestand wel degelijk automatisch vervalt in een oorlog van allen tegen allen. Locke denkt dat mensen rationeel inzien dat iedereen gelijk is en dat we daarom het leven en bezit van anderen zullen respecteren. Ik denk echter dat dit besef van gelijkheid heel beperkt zal zijn. Zonder wetten zullen mensen elkaar snel in de weg zitten: dit is mijn stuk land, jouw kind steelt mijn appels. Zonder rechtspraak en handhaving zullen conflicten snel uit de hand lopen. De situatie van een oorlog van allen tegen allen is dan dus veel waarschijnlijker dan vreedzaam samenleven 	1
20	maximumscore 2	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg van ‘epithumia’ (begeerte, lustvol verlangen) met het voorbeeld van de Paaseilanders in het vruchtbare paradijs: de Paaseilanders konden op hun vruchtbare eiland hun lichamelijke behoeften vervullen omdat er een overvloed was aan voedsel 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg van ‘thymos’ (emotionele bezieling) met het voorbeeld van het ‘collective work event’: door thymos richt men zich op zaken die van waarde zijn, zoals bijvoorbeeld verbondenheid met anderen door samen iets te creëren 	1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Bij epithumia draait het om lustvol verlangen, waarbij je vooral je lichamelijke behoeftes wilt vervullen. De Paaseilanders leefden in een vruchtbaar paradijs, dus er is blijkbaar eten en drinken genoeg. Dit suggereert ook dat ze tijd genoeg hadden om te luieren, te badderen of seks te hebben 1
- Het thymotische verlangen van mensen wordt ook wel ‘bezieling’ genoemd. Dit richt zich op zaken waar we van houden, die we van belang vinden. In het voorbeeld van het ‘collective work event’ zie je dit terug, omdat lichamenlijk genot daarbij opzij wordt gezet voor iets hogers, namelijk het saamhorigheidsgevoel binnen een gemeenschap 1

21 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met het begrip ‘netwerk’ wat er volgens Latour mis is met het subject-objectschema: we moeten af van het denken waarin rationele subjecten tegenover meetbare objecten staan, want in de praktijk zijn het subjectieve en het objectieve met elkaar in netwerken verweven 1
- een uitleg met een voorbeeld wat een ecologische transitie inhoudt: een voorbeeld waarbij de economie zodanig wordt ingericht dat de natuur niet wordt ondermijnd 1
- een argument met dit voorbeeld en het begrip ‘netwerk’ of we af moeten stappen van het subject-objectschema, zoals Latour stelt, om een ecologische transitie te kunnen bereiken 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Latour is de scheiding tussen onszelf als rationele subjecten enerzijds en de wereld gevuld met meetbare objecten anderzijds onterecht en schadelijk, omdat het daardoor lijkt alsof wij de wereld om ons heen kunnen controleren en manipuleren. Onze ervaring is juist een veranderend proces waarbij alles is opgenomen in dynamische netwerken. Wij zijn daarom als mens verweven met de wereld om ons heen 1
- Eén bron van oververhitting van de aarde is de kledingindustrie. Doordat de mode snel verandert, wordt de grondstofproductie tot een hoog tempo opgevoerd. Een ecologische transitie kan daarin plaatsvinden door onze consumptieve levensstijl te veranderen, zoals langer met kleding doen en meer oog hebben voor kwaliteit en herkomst van kleding. Uiteindelijk moet de kledingmarkt bij een ecologische transitie zodanig worden vormgegeven dat die geen schade voor de natuur meer oplevert 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- Om zo'n ecologische transitie te kunnen bereiken moeten we volgens mij inderdaad van het subject-objectdenken afstappen. Wij staan niet als machtige subjecten tegenover een manipuleerbare objectieve werkelijkheid, maar we zijn onderdeel van de natuur. Ons doen en laten wordt beïnvloed door de complexe en dynamische netwerken waarin we leven. Alleen als we ons dit realiseren kunnen we ook andere perspectieven en belangen dan die van onszelf serieus gaan nemen: het draait niet alleen om mijn behoefte aan de nieuwste mode, maar ook om de aarde als geheel. Onze kleding is niet iets wat wij via grondstoffen aan de objectieve natuur onttrekken; via de vezels van onze kleding zijn wij juist verbonden met de natuur

1

of

- Om een ecologische transitie te bereiken hoeven we volgens mij niet van het subject-objectschema af te stappen. Volgens Latour moeten we af van de scheiding tussen subject en object, omdat dit de mens te veel neerzet als een soeverein, exploiterend wezen, terwijl we onderdeel zijn van een netwerk. Latours voorstel is volgens mij een vervaging tussen subject en object, die juist averechts werkt. Wij zijn nu eenmaal exploiterende wezens die proberen de wereld naar onze hand te zetten, maar we kunnen ons daarbij wel realiseren dat ook de aarde begrensd is. Als we over een paar honderd jaar nog steeds op deze planeet willen wonen, moeten we er duurzamer mee omgaan. En juist als rationeel subject kunnen wij onze omgeving zo inrichten dat we er lang gebruik van kunnen blijven maken

1

22 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat het overnemen van het negatieve mensbeeld van het verhaal van het verval van Paaseiland een schadelijk nocebo-effect heeft, omdat mensen zich met hun mensbeelden tot zichzelf in de wereld verhouden.

voorbeeld van een goed antwoord:

Mensen leven niet eenvoudigweg hun leven, maar verhouden zich ook tot zichzelf in de wereld. Daardoor kunnen mensbeelden die we aangereikt krijgen, zoals met het verhaal over Paaseiland, van invloed zijn op hoe we onszelf beschouwen en hoe we ons gedragen. Het negatieve mensbeeld, zoals dit naar voren komt in het eindeloos herhaalde verhaal over de egoïstische eilandbewoners die hun eigen beschaving vernietigden, kan zo een nocebo-effect krijgen: we nemen dit negatieve mensbeeld over, geloven erin en handelen ernaar.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

23 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een argumentatie met het idee van de ‘homo puppy’ voor:

- het humanisme, dat uitgaat van menselijke autonomie en dat de oorsprong van de liefde in de menselijke natuur zelf plaatst,
- of
- het anti-humanisme, dat het leven beschouwt als chaotisch krachtenspel zonder hogere zin.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik geloof dat de mens van nature goed en vriendelijk is. Inderdaad een ‘homo puppy’, zoals Bregman beweert, want ik zie mensen vooral hun best doen voor elkaar. Daarom ben ik eerder een aanhanger van het humanisme, waarin men er ook van uitgaat dat liefde in de menselijke natuur zit. Ik geloof niet dat het leven strijd is. Bovendien lopen we het gevaar van een nocebo-effect: als we maar vaak genoeg zeggen dat mensen slecht zijn, gaan we er ook nog in geloven.

of

- Ik ben aanhanger van het anti-humanisme, want ik denk dat alle praat over de goedheid van de mens vooral een teken van slavenmoraal is. We zijn bang om eerlijk te zijn over onszelf, namelijk dat we worden gedreven door onze wil tot macht. De theorie van de ‘homo puppy’ lijkt me wat vergezocht. Maar zelfs als het waar is dat wij een gedomesticeerde mens zijn, dan gebruiken we onze sociale intelligentie volgens mij vooral om er zelf beter van te worden.

Bronvermeldingen

- tekst 1: universonline.nl, De psychologie van hebzucht, 29 september 2016
- tekst 2/3: De Volkskrant, De langzame normalisering van de hebzucht, 15 september 2018
- tekst 4: theminimalists.com, What is minimalism?, geraadpleegd op 14 september 2020
- tekst 5/6: Jonathan Franzen, De correcties, 2012
- tekst 7: Rutger Bregman, De meeste mensen deugen, 2019